

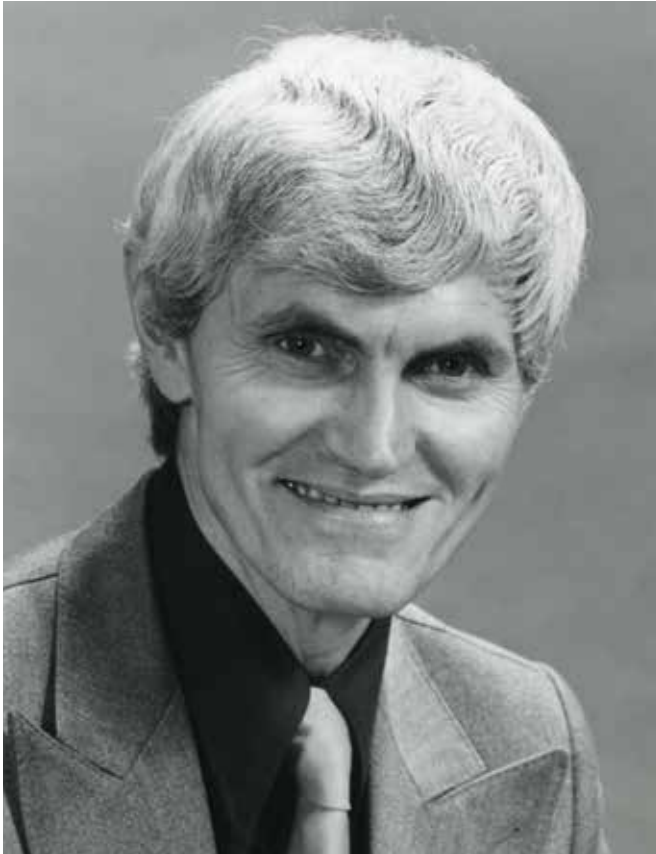
Dr. Auke Jan Jelsma

Kerkhistoricus te Kampen (1970-1998)

(Amsterdam 28 augustus 1933 - Blaricum 14 januari 2014)

door Jaap van Gelderen

Auke Jelsma werd jong, op 23-jarige leeftijd, gereformeerd predikant. Hij begon als dominee in de Betuwe (Zaltbommel en Gameren); en na een periode als legerpredikant 'stond' hij in Dordrecht en later in 's-Gravenhage-West.¹ In Den Haag was de Koninklijke Bibliotheek onder handbereik en Londen met de British Library lag aan de overkant van de zee. In beide plaatsen kon hij studeren voor zijn proefschrift over een atypische gereformeerde predikant uit de 16de eeuw (de man van het Martelarenboek over de vervolgde protestanten van zijn tijd, Adriaan van Haemstede). Hij promoveerde in juni 1970 aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, waar hij had gestudeerd. Per 1 november trad hij aan als wetenschappelijk medewerker kerkgeschiedenis van de Theologische Hogeschool in Kampen (Oudestraat). Door de financiering die vanuit 'Den Haag' op gang was gekomen kon de Hogeschool stafmedewerkers aantrekken voor het onderwijs aan de wassende stroom studenten (van 79 in 1963 tot 459 in 1979). Jelsma behoorde tot de eerste drie nieuwe docenten. De studenten hoorden op van hem: hier was een artistiek verhalenverteller aan het woord die nieuwe perspectieven opende en terreinen exploreerde waar de jongens en meisjes nog nooit van hadden gehoord. Zijn werkterrein lag aanvankelijk in de Middeleeuwen (een in de gereformeerde wereld onontgonnen tijdperk), maar hij werd meester over de hele linie; kon een handboek bewerken, bronnen uitgeven, collegestof omwerken tot leesbare boeken, nadenken over de theorie van de kerkgeschiedenis. Hij hield radiolezingen (voor de NCRV), schreef hoorspelen, columns (*Hervormd Nederland*) en meditaties. Gevraagd, in 1993, naar persoonlijke trefwoorden voor een 'stichtelijk' dagboek behandelde hij: Levenspad, Gebed, Mildheid, Stilte, Communicatie, Mededogen, Heilsweg.²

Auke Jelsma. Jaren tachtig.
SNS Historisch Centrum/
Stentorarchief.

Kerkgeschiedenis in Kampen

In 'Kampen' was Auke Jelsma de eerste die aandacht schonk aan het *genderperspectief* (dat naast de mannen ook de vrouwen medespelers zijn), aan spiritualiteit (een begrip dat voorheen nog zo riekte naar 'Rome'), aan de geschiedenis van minderheden en vluchtelingen. Naast dit alles bleef hij verhalen schrijven, en 'onderprofessoren' romans, en ook een heuse thriller. Zijn literaire gevoeligheid hielp hem de historische bronnen dieper te interpreteren. In de kring van de naaste collega's voelde hij zich het meest verwant aan dr. Okke Jager (1928-1992), tv-dominee, dichter en theoloog van formaat, over wie hij indringend schreef.³ Verwant voelde hij zich ook met zijn Nijmeegse collega in de kerkgeschiedenis van de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd J.C.P.A. (Jan) van Laarhoven (1926-1995). In 1978 werd Jelsma be-

noemd door de synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland tot hoogleraar kerkgeschiedenis als opvolger van prof. dr. J. Plomp (1911-1990). De keuze voor zijn inaugurele oratie was verrassend: een verkenning van een handschrift uit het Gemeentearchief van Kampen over Birgitta van Zweden (1303-1373), de naamgeefster van het klooster aan de Vloeddijk, dat tussen 1455 en 1460 tot stand kwam.⁴

Jelsma smeedde de 'loslopende' medewerkers en studentassistenten om tot een heuse vakgroep met projecten, werkgroepen, studiedagen, en 'planning'. Hij stimuleerde, belegde gespreksavonden (in de grote woning aan de Burgwal, de voormalige Rooms-katholieke pastorie), liep in Italië over berg en dal met studenten de omzwervingen van de heilige Franciscus na, wandelde mee met zijn vakgroep door heel de lage landen als een ware pelgrim. Zo bijvoorbeeld in Friesland (het stamland van de Jelsma's), over Hogebeintum naar Dokkum: de kapel voor de heilige Bonifatius, over wie hij een mooi boek schreef en wiens preken hij uitgaf. De nabijheid van het Gemeentearchief in Kampen, de uitstekende bibliotheken (Oudestraat en Broederweg), verschaftte de gelegenheid studenten te trainen in het historisch onderzoek, en hen thema's voor werkstukken te laten kiezen uit het rijk voorhanden materiaal (uit alle eeuwen na 1300). Paleografie (het lezen van oud schrift) kwam op het rooster, en de beoefening van de *oral history* werd getraind. De nabijheid van de IJsselacademie vergrootte de publicatiemogelijkheden.⁵

Bij alle concentratie (op lokale aspecten) was er toch voldoende ruimte voor de medewerkers om tijd te besteden aan eigen (specialistisch) onderzoek. Hommo Reenders die in de Republiek Indonesia had gearbeid, hield zich uitvoerig bezig met de zendingshistorie; Jaap van Gelderen verdiepte zich in de geschiedenis van de Joden en de (eigen) geschiedenis van de gereformeerde kerken. Jelsma keerde terug naar zijn eerste liefde: de reformatiegeschiedenis. Trots was hij op de werkgroep die onder zijn leiding (en die van Owe Boersma), de *Acta van het consistorie van de Nederlandse gemeente te Londen 1569-1585* (Den Haag 1993) 809 blz. bewerkte. (Als aardige bijvangst hier op de pagina's 416-417 een ruzietje over een Kamper *stuer!*). Over de reformatie in de stad Kampen had hij zich een eigen tegendraadse mening gevormd, een- en andermaal naar voren gebracht in enkele rake, maar wel wat beknopte, schetsen.⁶ Toen een samenwerkingsverband werd aangegaan met de afdeling Missiologie, hoogleraar Pieter N. Holtrop (1943-2012), was de focus van het onderzoek gericht op de 'uitstraling' van het christendom in verschillende culturele contexten. Zo kwamen de 'Hollanders' in de Over-

zeese kerken (bijvoorbeeld in St. Petersburg) in beeld, en de geschiedenis van de Nederlandse Zending (Indonesië). Het valt buiten het bestek van dit korte artikel om dit hier verder uit te werken.⁷

Verdere werkzaamheden

Als lid van het college van hoogleraren werd Jelsma geroepen tot een meerjarig rectoraat 1991-1994, net in de periode dat het denken over het verhuizen van de (intussen) Universiteit naar elders, in dit geval Utrecht, urgent werd. Jelsma wist als geen ander dat een minderheidspositie - theologen in een kleine stad - sterke en weerbare vrouwen en mannen kan kweken, hij zag het voor ogen. Maar hij begreep ook dat de uitdaging van een *Universitas* (een alle vakken omvattende instelling) voor aanstaande theologen zeer wenselijk zou zijn, *mits* die kans ook door *allen* zou worden aangegrepen, dat laatste moet er wel bij.

Jelsma begeleidde vele studenten en een negental promovendi, waaronder een Zuid-Afrikaan en een Zuid-Koreaan. Bij het promotiediner in 1998 van de Zuid-Afrikaan, een kleurling, hield de ambassadeur van het 'nieuwe' Zuid-Afrika in Nederland een speech waarin hij 'Kampen' bedankte voor de inzet voor dat nieuwe begin (een deel van de zwarte theologen daar was in Kampen opgeleid). Ook dat was het Kampen waar Jelsma zich voor inzette (met vele anderen hier). Hij gaf ooit aan het Seminarie in Turfloop Suid-Africa een half semester college.

'Stad en ommeland', in ruimere zin, deed een beroep op zijn kundigheden. Als bestuurder (van het Johannes Calvijn Lyceum), als spreker bij de herdenking van 50 jaar bevrijding ('De kunst van het herdenken'), als bestuurder van de VORG, als spreker ter gelegenheid van de voltooide restauratie van de Sint-Michaëlskerk te Zwolle (1996). Aan de hernieuwde belangstelling voor de Moderne Devotie uit de late Middeleeuwen en de congregatie van Windesheim deed hij intensief en in oecumenisch verband mee. Op verzoek van de Raad van Kerken in Nederland werkte hij mee met een aantal collega's aan een bundel over het thema van de Kerkendag 1998: Verzoening. (De keuze voor Kampen van de organisatoren van deze dag kan uiteraard niet los gezien worden van de aanwezigheid van de Theologische Universiteit hier ter stede, de 'Broederweg' deed niet mee).

Afscheid van Kampen

De opzet van de bundel hem aangeboden bij zijn afscheid in 1998 als hoogleraar was origineel (het idee kwam van collega Cees Houtman): een keuze

uit het veelkleurig palet van zijn kerkhistorische (en literaire) bijdragen, voorzien van commentaar van ter zake deskundige collega's. Middeleeuwen (Anton Weiler, Nijmegen); Vrouwengeschiedenis (Marieke van Baest, Utrecht); Spiritualiteit (Joris Baers, Leuven); Nieuwe Tijd (Andrew Pettegree, St Andrews, Schotland); Tijdsbeelden (Pieter N. Holtrop, Kampen); Verhalen (Hans Werkman, Amersfoort). Collega Hommo Reenders (1935-2009) verzorgde de 'Introductie'. Een autobiografisch opstel 'Leerschool in compassie' werd van kanttekeningen voorzien door ondergetekende onder de titel: 'Iemand uit de Stille generatie'. Toen woonden de Jelsma's reeds in Kolderveen in de Kop van Overijssel.⁸ Hier schreef hij, in afwachting van een zware operatie, een verslag van 'ontmoetingen' tijdens zijn wandelingen in de ruime omgeving van zijn woonplek: *Doorgevingen van Jezus* (Baarn 2000). Het gaat hem hier om overgave aan dat waarin het in de traditie ooit om te doen was geweest: het verhaal van Jezus (tegen de gestolde vormen van het 'Jezusbeeld' dat hij in de kerk van zijn jeugd had leren kennen, had hij zich vaak en eigenzinnig verzet). Eén van de verhalen is een ode aan De IJssel, met enkele speelse en kritische kanttekeningen over het wonen en werken in een stad als Kampen.⁹ De theologenroman uit 2002 (*Alsof ik een messias was*) speelt in 'Kampen', Londen en (zwart) Zuid-Afrika, en kan gelezen worden als een afrekening met een bepaald theologen-milieu, niet per se het Kamper.

Het gezin Jelsma (twee zoons, twee dochters en een pleegzoon) woonde eerst aan De Zande in een onder leiding van de moeder des huizes, Ali Jelsma-Rippen, verbouwde boerderij. Later, zoals reeds aangegeven, aan de Burgwal, panden die ook grondig verbouwd werden, en daarna in de Buiten Nieuwstraat, waarbij een aangrenzend woninkje werd ingericht als atelier waar Ali ikonen kon schilderen (aan de Buiten Hofstraat). Na Kolderveen vestigden de Jelsma's zich in Hilversum. Samen met zijn artistieke echtgenote genoot hij van het zich ontplooiende nageslacht (waaronder een eerste achterkleinkind). De Protestantse Universiteit eerde hem ter gelegenheid van zijn 75ste verjaardag in 2008 met een minisymposium: *Feit of fictie? Verhalen tussen geschiedschrijving en literatuur*. Auke Jelsma wist op kostelijke wijze deze schijnbare tegenstellingen te verbinden.

Noten

1. H. Dam, 'Een kerkhistorische ommeegang naar Jezus. Auke Jelsma', in: J. van Gelderen en C. Houtman (red.), *Profiel. Theologiebeoefening in Kampen. 1970-1990* (Kampen 2004) 259-278; H.M. Kirn (Groningen) en G.J. van Klinken (Amsterdam), 'In memoriam prof. dr. Auke Jelsma

- (1933-2014)', op: http://www.pthu.nl/actueel/nieuws/Nieuwspdf/In%20memoriam%20A%20Jelsma_HMK_29_Jan_2014/; G.J. van Klinken, 'Auke Jelsma', in: *Historisch Tijdschrift GKN* (in voorbereiding).
2. In: W. Janssen (red.), *Bij de dag. Tekstboek bij de dagen van het jaar* (Zoetermeer 1993) 23 januari-29 januari.
  3. 'Vereerd en gewantrouwd. Okke Jager', in: *Profiel*, 311-323, en, anders, in: *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden 1994-1995*, 86-93.
  4. *Dromen onder de druk van de tijd. Over Birgitta van Zweden, een verkenning naar aanleiding van een handschrift uit het Gemeentearchief te Kampen* (Kampen 1991) (Kamper Cahiers 18).
  5. Vgl. de studies van H. Reenders (e.a.) over *De Afscheiding van 1834 in Overijssel* (1984); de dissertatie van Roel A. Bosch over een kerkelijk conflict in het midden van de 18de eeuw in Zwolle, uit 1988; de kerkgeschiedenis van Kampen in de 17de en 18de eeuw in: *De Geschiedenis van Kampen*, deel 1 (1993) van J. van Gelderen. Werkstukken van studenten bleken bruikbaar voor H.G. Leih, *Geschiedenis van de Gereformeerde Kerk van Kampen* uit 1994. Dr. H. Reenders behandelde ook de geschiedenis van de Hervormde Gemeente IJsselmuiden en Grafhorst, *Kamper Almanak 2003*, en hij schreef in 2009 een brede studie over de Gereformeerde Kerk van IJsselmuiden (*Kerk aan de Overkant*). Ook de bronnenuitgaven in de serie R.G.P. van de Acta - van 1573 tot 1620 - van de classes in Overijssel (J. van Gelderen en C. Ravensbergen), uit 2000; en die in *Gelderland* (2 dln, C. Ravensbergen, 2012), waren vruchten van het ingezette beleid de lokale en regionale studie als referentiepunt te nemen (mits in het kader van de grote lijnen van de historie). Aan het 'classicale' project Overijssel had prof. J. Plomp reeds een eerste aanzet geleverd midden jaren zeventig (cf. *Bijdragen uit het land van IJssel en Vecht. 1ste bundel IJsselakademie*, 1977).
  6. 'De calvinisering van Kampen', in: *Theologische Hogeschool Kampen*, 18 (1982), 3-8, en: 'Waarom de reformatie mislukte', in de bundel: *Zonder een dak boven het hoofd. In het grensgebied tussen Rome en Reformatie*, (Kampen 1997) 116-137. Over Kampen, pp. 120-122 (bespreking van ds. Johannes van der Heyden, die weigerde een keuze te maken in de theologentwist aan het begin van de 17de eeuw). Deze bundel opstellen verscheen in 1998 in een Engelse vertaling (*St Andrews Studies in Reformation History*).
  7. Vgl. *Documentatieblad voor de geschiedenis van de Nederlandse zending en overzeese kerken* (1994-2004).
  8. J. van Gelderen en H. Reenders (red.), *Auke Jelsma, De briefbezorger. Een keuze uit zijn werk met commentaar*, Kampen 1998. Met uitgebreide bibliografie en felicitatieregister. 275 blz.
  9. *Doorgevingen van Jezus* (Baarn 2000). (Hoofdstuk IV 'De IJssel', 42-54) - een gevaarlijk boottochtje op de IJssel met de oudste jongen; een graffiti op een pijler gekalkt door de jongste; een twee bruggenwandeling; het waterfront van de stad dat hij ooit in Londen hoorde roemen door een wetenschapper uit Israël. Een weinig spannende promotieplechtigheid aan de Oudestraat tot slot.